

הפיוס הפלסטיני ומשמעויותיו

מיכאל מילשטיין

הסכם הפיוס שנחתם בקהיר ב-4 במאי בין פתח לבין חמאס, מסמל את קיצה של תקופה בת כארבע שנים שעמדה בסימן הפיצול הפנימי העמוק ברשות הפלסטינית. מאז השתלטות החמאס על רצועת עזה ביוני 2007 פועלים למעשה שני ממשלים בשטחי הרשות הפלסטינית. ממשלים אלה עוינים זה את זה, חולשים על זירות גיאוגרפיות נפרדות ונבדלים בהיבטים הפוליטי, האידיאולוגי והתרבותי-חברתי. ההסכם מחזיר במידה רבה את הזירה הפלסטינית לתקופה שבה ניסו חמאס ופתח לכוון ממשל משותף, מהלך שנכשל בשל שאיפותיה של כל אחת מהן לבסס לעצמה מעמד הגמוני על חשבון האחרת.

לפי מסמך הפיוס, אמורה לקום ממשלת אחדות (במועד שטרם נקבע) שתורכב מאנשי מקצוע עצמאיים; ייערכו בחירות לנשיאות, למועצה המחוקקת ולמועצה הלאומית הפלסטינית של אש"ף בתוך שנה לכל היותר; ותופעל מחדש המועצה המחוקקת שהייתה משותקת מזה ארבע שנים.

מיד אחרי ההודעה המפתיעה של חמאס ופתח על גיבוש ההסכם ב-27 באפריל, החל גל פרשנויות של גורמים פוליטיים ותקשורתיים במערב בכלל ובישראל בפרט, שניסו לקבוע מי מהשניים הגיע להסכם מעמדת כוח עדיפה ומי ישיג רווחים רבים יותר. על פניו נראה כי שני הצדדים נתבעו לויתורים בהסכם ושניהם קוצרים ממנו הישגים. עם זאת, בחינה מקיפה מלמדת כי תנועת חמאס היא זו שהגיעה להסכם מעמדה אסטרטגית טובה יותר מזו של אבו מאזן ומכאן שהישגי האחרון מהמהלך בהיבט אסטרטגי רחב - צנועים יותר. בראש ובראשונה בולטת העובדה כי אבו מאזן אישר את ההסכם למרות שלא מולאה תביעתו המסורתית לפיוס עם חמאס, דהיינו החזרת המצב ברצועה לזה ששרר לפני השתלטות חמאס עליה ביוני 2007.

מערכת האילוצים שהביאה את אבו מאזן לחתום על המסמך נעוצה בכמה תמורות אסטרטגיות שהתחוללו בחודשים האחרונים במרחב: היעלמותו של חוסני מבארכ,

בעל הברית האסטרטגי הוותיק של הרשות הפלסטינית; חוסר האמון הפלסטיני הגובר בממשל האמריקני, בין היתר, בשל התנהלותו הלא עקבית וההססנית לנוכח הטלטלה במזרח התיכון; המשבר העמוק שאליו נקלע המשא והמתן המדיני עם ישראל והיעדרו של אופק מדיני ממשי; וכן חשיפת מסמכי המשא ומתן המדיני ברשת אל-ג'זירה בינואר השנה, שהעמידה את אבו מאזן במבוכה קשה לנוכח הצגתו כמי שהיה מוכן לויתורים מרחיקי לכת בסוגיות הליבה הלאומיות הפלסטיניות, ובראשן זכות השיבה לפליטים. כדי להיחלץ מהמשבר העמוק אליו נקלע בכלל המישורים, נאלץ אבו מאזן לנקוט צעד דרמטי, שמשמעותו הכרה בממשל חמאס ברצועת עזה כעובדה קיימת.

לצד האילוצים, אפשר שאבו מאזן הונע גם מרצון לקדם את התוכנית הפלסטינית שמטרתה לזכות בהכרה בינלאומית רחבה במדינה פלסטינית עצמאית בגבולות 1967 במהלך ספטמבר הקרוב. במסגרת זאת מבקש אבו מאזן להציג תדמית של נשיא המוסכם על כלל השחקנים בזירה הפלסטינית וחולש, ולו באופן סמלי, על כל שטחי הרשות הפלסטינית. בצעדו זה הוא עשוי "להכשיר" את חמאס בעיני הקהילה הבינלאומית, בין היתר בטענה החוזרת ונשנית ששילוב התנועה בממשל הפלסטיני יביא בהדרגה לריסונה במישורים הרעיוני והמעשי כאחת. מהלכים כאלה עשויים להטות שחקנים בינלאומיים, שעדיין שוקלים את עמדותיהם לקראת דיוני העצרת הכללית של האו"ם בספטמבר, לטובת הכרה במדינה פלסטינית עצמאית. באשר להיבט הישראלי - הפניה לפיוס עם חמאס, שזכתה לתגובה חריפה מצד ממשלת נתניהו, מעידה כי אבו מאזן נואש מתקוותו לקדם את התהליך המדיני בעת הנוכחית ומעדיף במקום זאת לשפר את היערכותו הפנימית של המחנה הפלסטיני לקראת האתגר של ספטמבר.

חמאס הגיעה גם היא אל ההסכם בעקבות אילוצים שונים, אולם ניכר כי היא נהנית ממספר יתרונות על פני אבו מאזן שנובעים מהתפתחויות אזוריות המשחקות לטובתה. בראש אלה עומדת נפילת ממשל מבארכ, שהפגין עוינות כלפי התנועה והחלפתו בממשל הנוקט בקו אוהד יותר כלפיה ולא פחות חשוב - ההיחלשות שחלה במעמדה האזורי של ארצות הברית, העוינת גם היא את חמאס. ייתכן שמאחורי הצטרפות חמאס להסכם עמד גם רצון להשתלב במאמץ הלאומי הכולל לקראת האתגר של ספטמבר וזיהוי של מספר הישגים שהתנועה יכולה לזכות בהם מהשתלבות בממשל הפלסטיני בעת הנוכחית. בהקשר הזה יצוינו בעיקר האפשרויות להגדלת הלגיטימציה שלה בזירה הבינלאומית ולהקלה על פעילות חמאס בגדה המערבית, שתלווה, בין היתר, בשחרור פעיליה הכלואים בבתי הכלא של הרשות. לפי שעה, אין ביטוי משמעותי לטענות שנשמעו בישראל ולפיהן חמאס

נאלצה לחתום על ההסכם בשל חשש מביקורת גואה נגדה בציבור הפלסטיני או הבנתה כי נחלה כישלון בהתמודדות הצבאית נגד ישראל בעקבות פריסת מערכת "כיפת ברזל" סביב הרצועה בחודשים האחרונים.

ראוי להדגיש כי ההסכם בין ממשל אבו מאזן לחמאס אינו חסר תקדים. כבר בספטמבר 2006 נחתם הסכם דומה בין הצדדים, וגם אז דחקו אילוצי השעה בחמאס ובפתח לקדם מהלך שכזה. הרקע לאותו ההסכם היה עליית חמאס לשלטון ברשות הפלסטינית בעקבות הבחירות שנערכו בינואר 2006. המהפך ההיסטורי, שהדיח את פתח מהמעמד שהשיגה לעצמה מאז סוף שנות ה-60 כמנהיגה הבלתי מעורערת של המערכת הפלסטינית, גרר במהרה התנגשויות אלימות קשות בין שתי התנועות, במיוחד ברצועה. החששות המשותפים מהחרפת העימות הפנימי, לצד דאגת אבו מאזן מאיבוד השליטה ברשות ושאיפת חמאס להשיג לגיטימציה שתסיר את ההסתייגות הבינלאומית משלטונה, דחקו את הצדדים לגבש הסכמות כלליות ביניהם. אלו הפכו להסכם רשמי שנחתם במכה בפברואר 2007, אך לא לפני שהוקז דם פלסטיני נוסף בהתנגשויות בין שתי התנועות. הסכם מכה הוביל לכינון ממשלת אחדות במרס 2007. קווי היסוד שלה שיקפו הצלחה של חמאס להכתיב את הקו המדיני שלה ונסיגה בעמדותיו של אבו מאזן. קווי היסוד כללו הכרה בזכות הלגיטימית של הפלסטינים לנקוט התנגדות בכל הצורות (קרי המשך המאבק המזוי); הדגשת זכות השיבה בהתאם להחלטת עצרת האו"ם 194; הבהרה עמומה לפיה יש נכונות לכבד את ההסכמים המדיניים עליהם חתם אש"ף, אך מבלי להתחייב עליהם; והיעדר אזכור של ההכרה בזכות קיומה של ישראל.

כך או כך, ממשלת האחדות של 2007 הייתה קצרת ימים. למרות ההסכמה בין ההנהגות, המשיכו גורמי השטח במאבק האלים ביניהם, מאבק שהסתיים בהשתלטות הכוחנית של החמאס על הרצועה תוך פירוק מערך הביטחון שסר למרותו של אבו מאזן. בכך בא הקץ על שלטון פתח ברצועת עזה והחל עידן שלטונה של התנועה האסלאמית שם.

ההסכם הנוכחי מציב בפני ישראל כמה דילמות:

1. לפי שעה, לא ברור אם קידומו של פיוס פנים-פלסטיני וכינונה של ממשלת אחדות יחזקו את הנטייה הבינלאומית להכיר במדינה פלסטינית עצמאית בספטמבר הקרוב או שמא דווקא יחלישו אותה. זאת, לאור האפשרות שישולב בממשל הפלסטיני ארגון המוגדר כגורם טרור על ידי מרבית מדינות העולם המערבי. נראה, כי בסוגיה הזאת יש לישראל יכולת השפעה בזירה

הבינלאומית ובמיוחד במערב, באמצעות מהלכים דיפלומטיים והסברתיים שתנקוט בטווח הנראה לעין.

2. התחזקותה האפשרית של חמאס :

א. ברצועת עזה - כינונו של ממשל משותף עלול להעניק לממשל חמאס "חותם הכשר" בינלאומי ואף חסינות מפני פגיעה ישראלית. במקרה כזה מרחב התמרון הצבאי של ישראל מול חמאס עלול להיפגע שכן מנהיגיה וכוחותיה יהוו למעשה חלק מממשל אבו מאזן. בהקשר הזה קיימת סבירות נמוכה שחמאס תיענה לתביעות אבו מאזן לפרק את מערך הביטחון שלה ברצועה, המורכב כיום משורה ארוכה של מנגנונים צבאיים הסרים בחלקם להנהגת החמאס ובחלקם האחר לממשלתה ברצועה.

ב. בגדה המערבית - כינונו של ממשל פלסטיני משותף עלול לסייע לחמאס לבסס בעתיד השפעה באזור שבו היא מוגבלת כיום בשל מהלכים שנוקטות ישראל והרשות הפלסטינית. ישראל עלולה להיקלע לבעיה מרכזית בכל הנוגע ליחסה כלפי פעילי החמאס שיישאו משרות בכירות בממשל הפלסטיני (שרים, חברי פרלמנט ועוד). אלה יפעלו הלכה למעשה במסגרת ממשל אבו מאזן, אך ימשיכו להיות מוגדרים מבחינת ישראל כנציגי תנועה עוינת. בהקשר הזה עלולה ישראל לעמוד בפני בעיה חמורה אף יותר, דהיינו האפשרות שייערכו בחירות לפרלמנט ולנשיאות הפלסטיניים בעוד שנה בהשתתפות חמאס. דבר זה חמור במיוחד אם המהלך יזכה לברכת הקהילה הבינלאומית, ובראשה ארצות-הברית.

3. ההסכם וכינונה האפשרי של ממשלת אחדות עם החמאס, מעלה סימני שאלה לגבי דרך ההתנהלות הישראלית מול ממשל אבו מאזן בכל המישורים. הדבר בא לידי ביטוי בולט במישור המדיני בכל הנוגע לקידום הסדר בין הצדדים (הנראה קלוש בין כה וכה), אך גם בסוגיות טקטיות יותר, כגון המשך שיתוף הפעולה במישור האזרחי ובמסגרת מנגנון התיאום הביטחוני והעברות הכספים מישראל לממשל הפלסטיני (שהוגבלו מאוד בעקבות החתימה על ההסכם).

4. "חריקות" בהתנהלות המצרית: קהיר שימשה בפועל כשושבינת ההסכם הנוכחי. בתפקידה זה הפגינה המשכיות אך גם חדשנות ביחס לעבר. מצד

אחד היא המשיכה למלא תפקיד היסטורי של מתווך בין השחקנים בזירה הפלסטינית, תוך שמירת השפעתה עליהם, אך מצד שני, קידמה את מהלכה ללא עדכון של ישראל וארצות-הברית. יתרה מזאת, מיד לאחר חתימת ההסכם הודיע שר החוץ המצרי, נביל אל-ערבי, על כוונה לפתוח בקרוב את מעבר רפיח, והרמטכ"ל המצרי, סאמי ענאן, אף פרסם הודעה דומה בנושא, בהתריסו כלפי ישראל כי אל לה להתערב בפעילות במעבר. מהלכים אלה, העומדים בניגוד להסכמים קודמים בין ישראל ומצרים שנחתמו בחסות אמריקנית, מצביעים על שינוי מטריד מבחינת ישראל בהתנהלות הממשל המצרי החדש בזירה הפלסטינית.

לעת עתה, נראה כי המהלך הפלסטיני הפנימי מגלם יותר סיכונים מאשר הזדמנויות עבור ישראל. המהלך מחזק הלכה למעשה גורמים קיצוניים במערכת הפלסטינית ומקטין את הסיכוי לקידום הסדרים מדיניים עם ישראל בטווח הקרוב. תרחישים דוגמת חידוש ההשפעה של הפתח ברצועת עזה או התפתחות של שינוי רעיוני בחמאס בעקבות שילובה בממשל אבו מאזן, נראים, לפי שעה, כבעלי סבירות נמוכה מאוד.

אשר לזירה הפלסטינית, גיבוש ההסכם צפוי להוביל לתקופה ארוכה של מגעים על כינון הממשל המשותף. כבר עתה מסתמנות מספר אבני נגף במגעים שמנהלים הצדדים ביניהם, ובראשם: עתיד מערך הביטחון של חמאס ברצועה לנוכח דרישת אבו מאזן לפירוקו ולמיזוגו במערך הרשות הפלסטינית, וכן גורל התיאום הביטחוני עם ישראל שכלפיו מפגינה חמאס הסתייגות עמוקה. כל זאת, עוד לפני שהחל הדיון בקווי היסוד של ממשלת האחדות. המגעים האלה צפויים להימשך זמן רב ולהתאפיין בעליות ובמורדות, וישנה כמובן אפשרות כי יגיעו למבוי סתום. עם זאת נראה כי לשני הצדדים יש אינטרס לסיים את המגעים עד ספטמבר הקרוב מתוך הכרה בחשיבות הרבה שיש לגיבוש ממשל משותף לקראת העיסוק המדיני הצפוי בהכרזה על מדינה פלסטינית עצמאית.

הנך נמנה על רשימת התפוצה של מרכז משה דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה. אם ברצונך שלא להימנות עליה אנא שלח דוא"ל לכתובת listserv@listserv.tau.ac.il עם הכותרת "unsubscribe dayan-center".